

Habitacle i geografia

Marc Aureli VILA i COMAPOSADA
membre de l'Institut d'Estudis Catalans
delegat de l'IEC a la Societat Catalana de Geografia

Arreu del planeta, l'habitacle, on existeix, és part integrant del paisatge geogràfic; es tracta del paisatge rural o del paisatge urbà. L'estudi de la relació que pugui existir entre el paisatge físic i el paisatge humanitzat —el paisatge físic intervingut per l'home— correspon a la geografia humana; i aquesta branca de la geografia està estretament relacionada amb la geografia física.

La fisonomia dels estatges i la distribució dels espais que els configuren d'acord amb la funció a que cada espai està destinat, tant més tractant-se dels habitacles tradicionals de cada indret, respon a unes realitats geogràfiques ensems que a l'evolució dels interessos econòmics i dels requeriments derivats de les estructures i comportaments socials. Aquesta evolució forma part de la història local, comarcal i nacional.

Vivim en uns temps en els quals i sortosament, es defensen els paisatges geogràfics i els ecosistemes de les accions destructives i degradadores que està en capacitat de realitzar l'ésser humà; i prou sembla que com més «civilitzat» és, més perjudicial pot resultar. Aquesta defensa és justa i per a les generacions futures imprescindible.

El geògraf preocupat per l'habitacle, especialment quan aquest és el resultat d'una història àmpliament secular, milenària, parteix del fet que els paisatges geogràfics habitats formen part d'uns ecosistemes que no pel fet que es refereixin als humans tenen menys importància científica que la biocenosi que tracta de les comunitats dels organismes vius que es condicionen mútuament en un territori determinat. La geografia física estudia els territoris determinats.

El que s'expressa a continuació ha estat redactat partint de la diversitat d'ocurrències del binomi habitatge-geografia tal com es presenten al Principat.

La funció dels centres habitats

Des dels temps més remots, l'ésser humà ha fet per manera de comptar amb un habitatge. Aquest habitatge bé podia ser la tenda del nòmada, com la casa —cabana, barraca, pis, palau...— del sedentari. A semblança dels animals, l'home començà per aprofitar coves i baumes. Fou més endavant i en certa manera imitant aquestes excavacions naturals, que bastí les construccions que el posaven a aixopluc de les agressions del clima; i al mateix temps servien de protecció enfront els possibles atacs d'animals feréstecs i deplorablement, també de l'home. L'habitable afavorí el desig i el dret a la intimitat de l'ésser humà.

Quan les activitats econòmiques i especialment les agrícoles, exigiren de l'home que de nòmada esdevingués de vida sedentària, l'habitable fou progressivament ampliat amb espais relacionats amb les activitats laborals i d'altres destinats a fer de dipòsit dels productes obtinguts. Les collites i els béns obtinguts del treball generaren en l'home l'interès i la necessitat de conservar. També es feia necessari resguardar als animals del treball al camp i els que servien pel transport, i sorgiren els estables. Una altra mena de bestiar, el de criança, requeria corrals.

La casa de la gent d'economia agrària, amb el temps, esdevingué el centre d'una unitat d'explotació econòmica que podia assolir evident importància. Aquest centre habitat passà a ser una integració d'espais coberts i descoberts destinats a les activitats econòmiques de producció; en tant que el nucli, l'habitable, feia de centre concentrador de la vida familiar.

La vida sedentària permeté que el mobiliari dels habitacles es beneficiés d'una situació d'estabilitat que referent al moblatge es podia considerar d'assentament molt constant no obstant ser considerats com béns mobles. Els mobles es convertiren en propietat familiar sòlida i duradora i una expressió de comoditat que àdhuc podia ser de riquesa.

L'ambient acollidor de cada habitacle era la cuina-menjador que feia ensem de lloc d'estar —un trinomi funcional—, amb l'element coordinador que representava la llar de foc. Casa i llar són termes que al tractar-se de la vida familiar, són sinònims. A la llar de foc s'hi cuinava, i tot just començava a vesprejar proporcionava la màgia d'una tènue claror i a l'hivern, l'escalfor reconfortant. La llar de foc en un limitat espai entre parets i ombres, feia possible que persistís la vida física i afectiva dels familiars. A través de la conversa, l'ambient centrat en la llar de foc esdevenia l'aula on s'aprenien les aportacions culturals de temps passats i dels temps del moment; juntament amb orientacions formatives, rondalles i llegendes.

Tot això que s'ha expressat era tan vigent a l'aïllada casa de camp com a cada una de les cases que integraven un centre concentrat de població. Era igual que es tractés de les cases que formaven el més petit dels llogarets com de les que constituïen qualsevol vila o ciutat.

Quan s'anaren afegint a les activitats agropecuàries dels qui residien en els centres concentrats de població les activitats artesanals, els espais de més d'una casa que en principi havien estat destinats als requeriments relacionats amb l'explotació agrícola o de cria foren assignats a obradors on s'hi podia instal·lar un fuster, un paraire, un terrisser, un teixidor, un ferrer...

Amb l'ampliació del ventall de l'economia local amb base a les activitats artesanals i amb l'increment de veïns que aquestes activitats generava en molts dels centres poblats, la part baixa dels habitatges, la que estava a peu pla i majorment si es trobaven prop de la plaça principal, podien ser destinats a activitats comercials.

Una entre d'altres de les conseqüències de les activitats econòmiques que es practicaven a les cases dels centres poblats, fou que els carrers i semblantment les places, s'identifiquessin per la denominació de l'activitat econòmica que preponderava en els habitatges que vorejaven el carrer o la plaça. La tendència era que els carrers prenguessin el nom d'una activitat artesanal i les places, denominacions relacionades amb les activitats comercials. I així sorgiren noms com el del carrer del Forn, el carrer de l'Argenteria, el carrer dels Canterers, el carrer dels Tints, el carrer de les Caldereries, el carrer dels Adobers...; o la plaça de l'Oli, la plaça del Mercat, el Mercadal...

Les activitats agropecuàries i les de la pesca al mar com també les activitats artesanals i les activitats comercials, proporcionaren als diversos centres poblats una identitat, que si en alguns casos podia ser semblant, en cap cas era igual.

Una finalitat substancial que si bé no era planificada sí que esdevingué molt efectiva, fou la de reunir un nombre de famílies —cada família un foc; cada persona un veí— que representaven la capacitat de producció ensems que la capacitat de consum de la localitat. Com a generadors que eren de producció, els centres poblats servien als seus veïns com també servien a les explotacions econòmiques rurals —pagesos i criadors— dels quals per altra part, en depenien pel que feia als aliments. D'aquesta manera, els centres poblats es convertiren, simultàniament, en els mercats de consum dels productors rurals i en el mercat proveïdor dels ambients rurals. Fou així com les concentracions de població esdevingueren pobles-mercat o viles-mercat a partir del moment que estigueren en capacitat per a establir, formalment, activitats comercials permanents amb les masies o masos de les rodalies i amb altres nuclis de població propers.

La influència orbital directa del mercat d'un poble o d'una vila o d'una ciutat arribava fins a uns indrets situats a una distància del pol econòmic que no fos obstacle per poder-s'hi traslladar i retornar en un temps que no anés més enllà de les hores diürnes i amb temps sobrer per assistir amb profit, al mercat o a la fira que quasi sempre s'instal·laven en una de les places del pol operacional: el poble-mercat, la vila-mercat, la ciutat-mercat.

L'anar i venir es feia a peu, en mula o en ruc; més tard, al millorar-se els camins, en carro. D'aquí els camins de bast i els camins de carro. Ens ha estat donat veure la relativa ràpida substitució del carro per l'automotor. Amb aquest darrer mode de transport i no cal dir que amb el ferrocarril, s'ha facilitat que el radi d'acció o d'influència econòmica d'una localitat-mercat s'hagi allargat notòriament coincidint aquesta ampliació amb el fet ben tangible de la importància socio-econòmica que ha adquirit l'agrupament, en una concentració urbana, de la prestació de serveis. Aquest fet ha donat lloc a que els tradicionals pols del mercadeig territorial actuant a un poble, vila o ciutat s'hagin vigoritzat al convertir-se aquestes localitats en els centres de concentració de la prestació de serveis. Es tracta d'una evolució tirant a revolució no obstant que s'hagin preservat les arrels i la funció de servir tradicionals.

Un centre concentrat de població era i continua sent, el lloc on s'efectuaven i s'efectuen molts dels contactes humans normals en tota societat sigui aquesta més o menys evolucionada; com també el lloc on es relacionen la diversitat de requeriments de la vida social d'una contrada, independentment del seu desenvolupament econòmic. Fent història, direm que els centres poblats d'altres temps concentraven les activitats religioses i l'exercici de les actuacions corresponents al poder civil considerades més properes als pobletans, vilatans i ciutadans. Quan la localitat era important, s'hi afegien el poder polític i el militar. Aquests dos poders i durant molts segles, podien estar conferits a una sola persona: el senyor feudal.

Monestirs, abadies i priorats pels seus orígens i actuacions, respongueren a l'existència d'una geografia física propícia —aigua, terres agrícoles, boscos explotables...— i a les activitats econòmiques d'unes comarques o contrades determinades. Es tractava d'uns centres eclesials la vitalitat dels quals estava estretament relacionada amb l'economia dels pobles i dels ambients rurals de les rodalies.

Tot centre poblat té la seva història i a cada història s'hi troben compresos els aspectes que s'han esmentat. Aquests aspectes actuaren en forma i intensitat diferents segons fos el cas; però sense la seva existència cap poblat hauria persistit.

En més d'una concentració d'habitaclles algunes de les activitats econòmiques d'altres temps desapareixeren. Les antigues construccions que els donaren cabuda si és que han subsistit, són avui testimonis del desplegament de la vida activa dels antics pobladors. També poden ser considerats testimonis fiables les construccions d'una època en la qual s'inicià per perfeccionar-se més tard, la concentració de les activitats artesanals disperses en unes poques i noves estructures planificades d'acord amb les tècniques que promogué la primera revolució industrial: ens referim a les fàbriques.

En el present segle, molts centres concentrats de població creixeren espectacularment a l'incrementar-se la superfície edificada com també l'alçària dels edificis del nucli antic; i sovintejaren l'annexió de centres poblats veïns. Aquest procés originà la formació de les grans aglomeracions urbanes d'avui; de la qual cosa potser que no ens hauríem de sentir gaire cofois donat que el creixement desmesurat d'aquestes poblacions, tant en el nostre país com en d'altres, implica greus desequilibris en la demografia territorial i conseqüentment, en la distribució de les fonts de treball. Arreu del planeta, les grans metròpolis tendeixen a deshumanitzar la població que les habita. Tota aglomeració massiva —grans empreses d'administració multinacional, centres docents macrosòmics...— tendeix a desconèixer la individualitat de la persona.

En les grans metròpolis, problemes de tot ordre —el dels transports, l'eliminació dels residus domèstics i industrials, la seguretat ciutadana, els requeriments d'aigua potable...— s'aguditzen en gran manera i compliquen el finançament de l'administració de la vida de les col·lectivitats. Ara per ara, les grans metròpolis constitueixen un dels més grans fracassos de la civilització contemporània.

S'ha de pensar i actuar per tal de fer possible la recuperació i l'increment de la funció humana que pertoca realitzar a les concentracions d'habitaclles; independentment de si es tracta d'un centre petit o gran. Tota concentració de població ha de proporcionar als veïns

que hi resideixen ambients amables, acollidors i funcionals. L'habitable i els conjunts d'habitacles que classifiquem més o menys arbitràriament en pobles, viles i ciutats haurien de complir com a primera funció, el fer per manera que la vida dels veïns sigui el menys complicada possible i que les activitats econòmiques —els llocs de treball— siguin còmodament i ràpidament assequibles. És un dels grans absurds del món laboral d'avui dia que el trasllat des del domicili al treball i a l'inversa, requereix una part desmesurada de temps. Un dels problemes no resolt en els països industrialitzats és el no haver trobat solucions viables per minimitzar el percentatge del viure diari del treballador que dedica al seu anar i venir de la feina a casa.

Clima, vegetació, aigües i relleu

El relleu de Catalunya referent al Principat, és complex. Aquesta complexitat s'ha de considerar com una de les principals riqueses del país. Aquest relleu juntament amb la latitud que ocupa el territori nacional que és creuat pel paral·lel nord dels 41º, més altres factors concurrents —règim edèlic, llargada del litoral marítim...— fa que existeixin diversitats de climes: atlàntic, alpí, subalpí, de muntanya alta, mediterrani de muntanya baixa, mediterrani de litoral i finalment, continental. Certament, uns climes ben diferents.

Tot clima condiciona junt amb l'edafologia que estudia i classifica els sòls, la vegetació; es tracta de l'espontània o de la imposada per l'home: conreus, boscos reforestats, prats dalladors, jardins...

Tot centre poblat de la nostra terra s'inicià i es desenvolupà d'acord amb les condicions climàtiques locals, les característiques dels sòls, el relleu i les aigües assequibles. En les antigues èpoques en les quals el transport per terra de persones i de productes es feia difícil i arriscat, motivat per les dures deficiències de les vies de comunicació, tot centre poblat estava severament sotmès a la inseguretat que planava sobre el tràfic comercial i el trasllat de les persones. La sensació d'aïllament podia esdevenir feixuga pels veïns de molts pobles i no cal dir-ho, per a la gent de vida pagesa. Únicament el profit que podien treure del paisatge geogràfic que els rodejava i amb el que se sentien identificats, podia fer que es mantinguessin actius mental i físicament.

El relleu, les aigües, el clima, els sòls i la vegetació conjuntament amb les cases aïllades —masos o masies— i els nuclis concentrats de població és tot allò que es requereix per a formar un paisatge humanitzat. Si en el paisatge dominen les concentracions de població es parlarà de paisatge urbà; en cas contrari, de paisatge rural. En ambdues menes de paisatge, la geografia i la història s'entrelliguen.

El relleu i les aigües han estat els factors més condicionants de la iniciació, de la integració en el paisatge físic així també del desenvolupament, dels centres poblats. Són nombrosos els poblats aturonats de la nostra terra, sovint coronats per un castell o casa forta, que per aquesta adaptació al relleu eren considerats com de difícil atac i fàcil defensa. L'esgronament dels habitacles pel vessant del turó responia a la necessitat no únicament defensiva car també es tractava d'evitar que les cases i altres construccions i així mateix els carrers i les places, ocupessin sectors de les terres baixes i planes veïnes, considerades com de fàcil treballar. El rendiment d'aquestes terres constituïa el principal recurs econò-

mic de la població. No hauria estat gens assenyat desaprofitar uns bons sòls agrícoles destinant-los a rebre edificacions.

Hi havia pobles que pel fet de trobar-se en una estreta vall que feia de pas, creixien desplegant-se de llarg a llarg d'acord amb la topografia de la vall; d'altres, per trobar-se en terra planera, tendien a prendre forma més o menys arrodonida.

La confluència de dos o més corrents fluvials pot haver incidit en el desplegament d'un centre urbà; i el fet de trobar-se un altre nucli urbà a la vora de la mar pot haver fet que els habitatges s'hagin estès, dominantment, al llarg del litoral.

En el desenvolupament urbà de tot centre poblat és possible descobrir-hi aquells factors de la geografia física que condicionaren la seva instal·lació i el seu desenvolupament superficial. Els urbanistes ho han de tenir present.

Cal defensar el paisatge de tot possible atemptat —d'un crim ecològic— que el desvirtui o el degradi. Hem d'utilitzar el paisatge emperò sense destrossar-lo ni emmascarar-lo. En massa contrades del nostre país s'ha destrossat i emmascarat el paisatge amb l'excusa inacceptable que es tracta d'atraure el turisme. En realitat, s'ha actuat dolosament guiats per un afany desmesurat de lucre per part d'uns pocs indesitjables i contra els interessos perdurables de les col·lectivitats presents i futures. L'acció o omisió condemnable del poder polític-administratiu en períodes d'excepció, va afavorir aquests atacs als paisatges geogràfics del nostre país.

S'ha d'acceptar per part de tothom i si apareixen recalitrants se'ls ha d'imposar l'acceptació, que els paisatges geogràfics són béns col·lectius; o sigui uns béns, unes propietats que en primer lloc pertanyen a tots aquells que viuen permanentment o temporalment en contacte amb el paisatge. Cap construcció ha d'estar dissociada del clima local, de la mena de sòls, de la vegetació autòctona, del relleu ni de les aigües; o sigui de tot el conjunt de valors que integren un paisatge físic.

Materials i fisonomia de les construccions

En les construccions tradicionals o sigui aquelles que no han variat les línies dominants ni la seva aparença al llarg dels segles i tant més tractant-se d'habitatges, els materials emprats en llur edificació foren aquells que els pobladors trobaven més a mà; sempre que fossin considerats prou convenients; ateses les característiques climàtiques locals. Serveixi d'exemple el fet que en els nostres àmbits pirinencs on la pissarra o llicorella, aquesta pedra metamòrfica foliada, era àmpliament utilitzada per cobrir esglésies, els habitatges i les estructures annexes amb funció econòmica, etc amb la finalitat de protegir aquestes construccions de les intensos pluges i nevades. La pissarra contribueix pel seu color gris fosc, a copsar millor el calor solar amb la qual cosa es facilita la liquació de la neu. Tractar de substituir aquest material de cobertura per un altre com pot ser la teula i a l'alta muntanya, s'ha de considerar poc assenyat.

En altres indrets del nostre país on també aflora la pissarra, l'escassa o nul·la importància de les nevades i de les fortes pluges no recomana l'ús d'aquesta pedra. Al Pirineu, hom

podia comptar i s'hi pot comptar, amb la fusta apropiada pel bigam que és menester per sostenir la pesada coberta de pissarra. En indrets de baixa altitud resultava i resulta problemàtica l'obtenció de la fusta adient per l'enteixinat de la coberta.

En les comarques on tradicionalment s'ha utilitzat la clàssica teula roja —la teula romana—, la manufactura d'aquestes peces de terra cuita s'ha vist facilitada per la presència d'argiles locals. La teula clàssica, no hauria de ser substituïda per cap altra mena de teula o per material cobertor d'altra aparença, a no ésser que seriosos aspectes tècnics ho aconsellin.

Podríem classificar les façanes i els murs de pedra en dos grans grups: els construïts amb carreus ben treballats per picapedrers i els fets amb la pedra tal com aquesta es troba a les rodalies: la pedra solta. El primer tipus de façana o mur de pedra s'ha de conservar lliure de tot revestiment que minvi o amagui la seva noblesa; la segona, permet rebre l'arrebossat i amb l'arrebossat, l'encalçinat o la pintada que sigui escaient. Tractant-se de cases properes a la mar i també de terra endins quan correspon a la tradició i amb la tradició a determinants de la geografia local, les façanes tenen el sòcol acolorit i les finestres mostren l'emmarcament de color blau o verd.

En altres temps, la calç emprada provenia quasi sempre, de forns propers on es calcinaven les calcàries adequades. El color dels sòcols provenia de terres de les rodalies convenientment tractades.

En les construccions s'ha d'evitar l'ús de la pedra arenisca i la del conglomerat pinyolenc fàcilment atacables pels elements atmosfèrics. I d'això ja en tenien coneixement els antics.

Amb rajols, maons i cairons així com amb altres peces de rajoleria, els nostres avantpassats aprenueren a donar prestància als ràfecs protectors de les façanes. Cal continuar amb l'ús d'aquests materials allà on correspongui d'acord amb l'índole de l'habitable invertat a la contrada.

Els ràfecs que sobresurten ostensiblement sobre la perpendicularitat de la façana, tenen tota la raó d'existir car resguarden la part superior dels murs exteriors de les fortes pluges.

En els paisatges més secs del nostre país, les canals d'obra adossades a les façanes dels habitatges condueixen les aigües pluvials que reben les teulades i les dirigeixen a les cisternes o a dipòsits exteriors complint així una funció ben específica.

La història, diuen no passa debades. La construcció de les cases semblantment a tot altre edifici en general, s'ha vist condicionada per les situacions econòmiques del moment de la societat; com també per altres motivacions com podien ser les violentes lluites polítiques o socials que es produïren en el nostre país. Aquestes lluites motivaren l'edificació de les cases fortes, les torres de guaita i d'altres obres de caràcter defensiu. En les localitats emmurallades, moltes de les cases eren d'allò més estretes com també ho eren els carrers, car s'havia d'aprofitar al màxim els espais tancats per les muralles.

Quan en el país s'han viscut èpoques de puixança econòmica o bé aquesta puixança s'ha fet sentir en una o més comarques, s'han aixecat edificis de luxosa presència. En aquests

casos, les edificacions no reflexaven activitats econòmiques de producció i tractant-se d'habitatges privats més que altra cosa reflexaven el desig d'ostentar, de fer-se notar, tant de cara al vianant com de cara al visitant. Tractant-se d'edificis públics, la situació d'optimisme econòmic es reflexava en els edificis que tenien que veure amb les activitats mercantils: mercats coberts, llotges...

És en les èpoques d'expansió econòmica quan en aquestes menes de construccions s'hi feren més evidents les influències d'estils i modes procedents d'altres terres. A mitjan del segle XVIII, la gent benestant de diversitat de viles i ciutats de Catalunya enriquiren els salons de rebre i els llocs d'estar de llurs habitatges amb pintures que podien cobrir parets i sostres. En més d'un cas, aquestes pintures eren de prou mèrit i qualitat com per a què se les segueixi mirant amb atenció.

També són testimonis d'una situació de benestar econòmic les façanes esgrafiades i àdhuc el rellotge de sol esgrafiat que pot figurar en la façana de pedra a la vista o sobre la paret arrebossada, per assenyalar-nos l'hora solar que no l'oficial.

Les amples portalades de les cases de senyors de ciutats, viles i àdhuc de més d'un poble del nostre país, permetien l'entrada del cotxe de cavalls o de la carrossa senyorívola. Del pati d'entrada s'enfilava l'escala a la planta noble; i aquesta escala sovint era de pedra així com la barana que en més d'un cas era esculpurada. Sobra el dir que s'ha de considerar imperatiu que aquests ambients siguin conservats amb tota cura.

Els motius que motiven

No existeix cap centre concentrat de població de Catalunya que no tingui un aspecte, una perspectiva o un caire peculiar que li confereix personalitat. Referint-se a un poble català no es pot dir, en cap cas, que és un poble de tants. Vet ací un punt de distinció —o sigui que es distingeix dels altres— que no és freqüent en altres terres i en altres cultures on l'uniformisme ha exercit un fort pes. Bé és veritat que això que s'ha esmentat referent als centres de població aglomerada de Catalunya, no es manifesta en moltes de les noves urbanitzacions residencials, de les localitats en creixement; unes urbanitzacions que es repeteixen sense espurnes d'originalitat, d'un continent a un altre. Quan ens passem per una d'aquestes urbanitzacions i ho fem per primera vegada, prou que ens sembla que ja ens era ben coneguda.

La personalitat destacant de cada centre poblat de la nostra terra cal que sigui posada en evidència. Referent a aquesta personalitat s'ha de fer per manera que se'n pugui valoritzar el conjunt i els detalls. Un detall pot ésser un arc-pont sobre un carrer, el finestral gòtic d'una façana, un pany de paret esgrafiada, un seguit de finestres i balcons amb testos de flors, una plaça porticada, una font en servei que per simple que sigui, segueix sent una expressió estètica tot mantenint la seva funció utilitària, d'un carrer-escala al qual uns minúsculs jardins proporcionen color, el portal romànic d'una església o d'una catedral, la finestra emmarcada amb carreus ben treballats i proveïda d'un àmpit sobresortint, la balconada amb una barana ben treballada de fusta, d'obra o de ferro forjat, l'enorme gerra recolzada sobre el mur i al costat del portal, la senzilla porta enquadrada de blau o de verd contrastant amb la paret tota ella blanca, el matacà que domina l'entrada de la casa

forta, el llargandaix de ferro treballat a cops de mall que divideix en dos l'estret finestró d'una planta baixa, el passeig o la plaça amb una perspectiva de categoria...

L'entrada —la botiga és denominada en algun indret— d'una vella construcció pot haver sigut ocupada per un comerç que en el seu temps, servia al veïnat i potser que ara obre les portes de cara als turistes. En aquests comerços vilatans hi havien de figurar els productes peculiars de les rodalies que tant podien ser peces de ceràmica pel servei de la llar, com articles de fusta o de metall pel mateix destí; teixits de producció local o de producció llunyana; conserves alimentàries pròpies de la comarca: embotits, formatges de categoria; vins, licors i olis; mel de romaní o de taronger, fruita fresca o preparada dels fruiterars veïns... Es tracta de productes que tant interessin al foraster de pas com al veïnatge assentat. Es tracta d'uns establiments que bo i sent de particulars, se'ls ha de considerar com part activa de la vida i de l'economia de la col·lectivitat.

En més d'un poble i en més de deu hi perduren antics telers artesanals molt dignes de ser visitats. En altres localitats hi han els trulls de l'oli o bé uns vells cellers. Es tracta d'ambients de treball que corresponien a activitats econòmiques d'altres temps coincidents amb determinades característiques geogràfiques de la contrada. Si no hi havia oliverars no hi havia trulls d'oli; si no hi havia vinyes poc hi podia haver grans cellers; i els oliverars i les vinyes estan condicionades per la geografia.

Els antics àmbits de treball s'han de fer conèixer car formen part de la història local i de la història de tots. També pot tenir interès cultural i econòmicament resultar lucratiu, el mostrar aquells tallers o obradors d'avui dia en els quals hi treballen ceramistes, pintors, artistes del ferro, escultors... Seria bo que a la façana de cada botiga i de cada taller, hi figurés l'emblema, la senyal professional, que expressés a través de la imatge l'especialitat de l'establiment.

La imatge exterior dels habitatges i d'altres construccions

L'interior dels habitatges pertany de ple i exclusivament als seus propietaris o bé als llogaters pel que fa a l'usdefruit. L'exterior de les cases —les façanes, les cobertes, els jardins...— si bé estan compresos en l'usdefruit dels propietaris o llogaters de l'immoble que faci el cas, es tracta d'un usdefruit compartit amb la societat, donat que l'exterior dels habitatges es poden considerar com una servitud de vista pel que fa als qui l'han de veure o el veuen de fora estant. Prou que ens sembla que els drets de propietat i pel que fa a les façanes i cobertes no poden ésser absoluts, car cobertes i façanes com també els jardins, formen part d'un determinat paisatge geogràfic sigui de mena urbà o rural; i el paisatge geogràfic s'ha de considerar com un bé del domini públic.

El color i d'altres característiques de les façanes de les cases i de tot altre edifici no es pot tipificar a Catalunya comarca per comarca; però sí que es pot fer d'acord amb els grans paisatges geogràfics del nostre territori nacional: alta muntanya, depressió central, depressions del prelitoral, el litoral...

Les persistències tradicionals que sovint al nostre país tenen arrels seculares i que fan referència a l'exterior dels habitatges, es tracti dels d'ambient rural o dels que són part

integrant de les concentracions de població, s'erigiren i es transformaren principalment pel domini que exercien dos factors relacionats amb la geografia: el clima i els materials de construcció. Cal fer per manera de retornar pel que fa a les façanes i altres aspectes exteriors de les construccions, a que estiguin en concordància amb el clima local. Referent als materials de construcció a emprar en les noves construccions o en la restauració de les antigues —les restauracions s'han d'efectuar amb una cura extremada i amb gran respecte a l'obra feta per les generacions que s'anticiparen a les d'ara—, resulta imperiós, segons el nostre criteri, utilitzar materials industrials que no desdiguin dels de mena artesanal que s'empraven. Creiem que s'ha d'evitar la pèrdua de caràcter dels nuclis generadors de les poblacions amb història i de les cases rurals tradicionals.

Quan a unes comarques s'hi han viscut tongades de bonança econòmica, més d'un propietari d'un habitatge recorria a l'arrebossament i posterior pintada de les parets de pedra de noble presència i de qualitat indiscutible i àdhuc feia desaparèixer quan menys de la vista, escultrats finestrals. Es tractava, quasi sempre, de «nous rics» tal com ho foren molts dels denominats «americanus». Es tractava d'uns personatges que es delien per fer àmplia publicitat del seu benestar econòmic. En recerca d'aquesta projecció en la societat, aquests propietaris podien arribar a fer ostentació d'una sensibilitat estètica gens perfilada. Tota obra renovadora requereix discerniment i mesura.

S'ha de retornar als murs de pedra noble la seva qualitat intrínseca.

Si bé en nombrosos vells habitatges, els murs exteriors no tenien major qualitat, si que la tenia l'emmarcat de pedra treballada dels portals i de les finestres. No mancà, però, qui emblanquina aquests emmarcaments. D'altres, amb més bon sentit, arrebossaren i pintaren els murs mantenint nets els emmarcaments de les obertures de les façanes.

S'ha de tenir present que per motius relacionats amb l'actuació dels pobladors, referent als vincles i contactes humans al llarg dels segles, els grans paisatges geogràfics del país i a través precisament dels seus pobladors, s'influenciaren mútuament originant la formació de la nació. Potser és per això que no es poden fixar límits taxatius pel que fa a les característiques tant interiors com exteriors dels habitatges tradicionals del nostre país; com tampoc considerar privatiu d'una comarca determinada, determinats trets dels habitatges. Altra cosa és quan es tracta de comparar els habitatges tradicionals, els inveterats, no referint-se a les comarques i sí en canvi, als grans paisatges geogràfics.

Es pot indicar un criteri orientador i per tant no tancat ni exclusiu, pel que es refereix a millorar l'aspecte exterior dels habitatges. Posem un exemple: l'enriquir amb testos de flors les finestres i balcons que queda reservat a un paisatge geogràfic determinat de Catalunya; emperò sí que les plantes escollides han de correspondre a les condicions climàtiques de cada paisatge, comarca natural o contrada. Ja que sembla venir a tomb, recordem que les palmeres del nostre litoral a excepció del margalló no són, precisament, autòctones.

A l'alta muntanya catalana, o sigui al Pirineu i al Prepirineu, els murs de les cases tradicionals eren majorment de pedra a la vista, una pedra més o menys treballada. Freqüentment hom pintava amb franges de blau molt clar o de blanc, l'emmarcament de les finestres per a tal de millorar la lluminositat de les habitacions. Aquestes franges de tonalitats suaus, contrastaven amb el gris negrenc de la pedra dels murs.

El fustam dels portals, de les finestres i de les balconades com també el que sostenia els ràfecs de força amplada, no es pintava. Avui dia i per a preservar la fusta de l'acció dels elements que la poden danyar, hi ha productes protectors que proporciona la indústria i que a l'aplicar-se no anulen la vistositat de la fusta.

A la depressió central (comarques del Segrià, la Noguera, les Garrigues, l'Urgell, el Pla d'Urgell, la Segarra), la pedra no hi abunda massa. Les cases solen pintar-se de blanc o de colors clars —ocres, grisos, tons rogencs— quan no es prefereix deixar a la vista el mur de pedra i argamassa o bé de tàpia o de tobos. En aquest darrer cas i veient les cases de lluny, es confonen amb les terres que les rodegen.

A alguna localitat d'aquestes comarques s'han sembrat al peu de les parets exteriors plantes de flor —rosers, per exemple— que s'arrapen al mur i són fàcils de regar. D'aquesta manera, les cases i els carrers adquireixen un aspecte amable que afalaga la vista. També els japonesos mancats com estan d'espais però molt respectuosos amb aquells de que poden disposar, fan molt ús d'aquesta manera d'embellir les façanes de les seves senzillíssimes cases rurals; i no s'estan de fer quelcom de semblant àdhuc a les grans ciutats.

Contribueix a proporcionar una nota de color a l'exterior de la casa uns testos amb flors a les finestres i balcons, i àdhuc al costat de les portes i portals exteriors que donen a la via pública. Aquest engalament no està reservat als rics però sí a la gent amb sensibilitat estètica i cercadora de la compenetració humana. Que puguem dir amb raó: jo faré per manera que llueixi l'exterior de la meua casa per a que tu que passes per davant d'ella també en puguis gaudir.

A les terres del sud de Catalunya, a la Catalunya seca, el nombre d'hores anuals d'insolació són abundants i les parets emblanquinades s'imposen. Abans hi havia el costum de pintar amb àmplies franges de tons foscos, els sòcols de les parets que donaven a la via pública. Hom diu que es tracta d'una manera de fer d'origen sarraí. És molt possible que fos així car era un poble primmirat amb les seves cases per senzilles que fossin. El raonament que devien fer és que al ploure, els esquitxos fangosos del carrer embrutaven el baix dels murs; i els colors foscos dissimulaven les taques de fang. L'acció de repintar de tant en tant aquests sòcols no oferia dificultats.

Terra endins de les comarques del Baix Camp, del Tarragonès, del Baix Penedès i d'altres, hom hi troba grans masos, els murs dels quals poden haver estat pintats d'un vermell clar, d'un color marró més o menys fosc i àdhuc d'altres tonalitats. Es tracta d'habitacles que en gran part foren construïts a darreries del segle XVIII; un segle que enclou les dècades en les quals va córrer força diner per aquelles contrades motivat pel comerç amb les Amèriques.

Els pobles de mar d'aquestes comarques pel que feia a les cases més properes a l'aigua i que rebien el nom de botigues i on guardaven xarxes, remes i d'altres materials relacionats amb la pesca, tenien les parets emblanquinades. Les finestres eren rodejades d'unes franges de color blau marí o d'un verd fosc per tal de minimitzar l'excés de llum dintre l'habitacle. Aquest excés de llum era més considerable quan la façana principal donava a la platja on el sol reverbera.

A la comarca del Garraf dominada pel massís calcari del seu nom, les cases solen estar emblanquinades quan són properes a la mar; i el cas de Sitges n'és el millor exemple; i són més aviat de colors clars terra endins.

En tant que les cases de litoral de la comarca del Maresme, del Baix Empordà i de l'Alt Empordà tradicionalment mostraven els murs exteriors blancs amb les obertures emmarcades de blau o verd, les de terra endins que no mostren la pedra nua i no gaire escairada, se les pintava i se les pinta de colors rogencs o groguencs.

A les depressions de prelitoral —Alt Penedès, Anoia, els dos Vallès— així com a les terres del Bages, de la plana de Vic, del Gironès o del Pla de l'Estany hi segueix estant present pel que fa a la mena d'habitable quan aquest ha estat preservat al llarg dels segles, la casa de murs arrebossats que foren i segueixen sent emblanquinats. El relleu de sol semblantment a altres comarques, està format per un gran rectangle de treball de paleta amb bones mans sobre d'un mur que sovint mostra els materials que utilitzaren per aixecarlo. En aquest rectangle sol dominar el color marró.

A la comarca de la Selva es nota la influència de la geografia segons sigui de terra endins o del litoral mediterrani pel que es refereix a la casa tradicional.

L'aportació dels arquitectes

Tot el que s'ha exposat fins aquí s'ha de veure, únicament, com una temptativa d'esborrany i que s'ha partit de conceptes geogràfics. Tots sabem que correspon als arquitectes establir les normatives, els guiatges que fan referència tant a l'interior com a l'exterior de les cases, així com els aspectes urbanístics que s'han de conservar, els que s'han d'establir i aquells que s'han de perfeccionar.

Per llur formació professional, correspon als professionals de l'arquitectura establir les indicacions i les recomanacions dirigides a salvaguardar els valors històrics i estètics de les nostres cases rurals i d'aquelles que sent urbanes, s'identifiquen amb les èpoques històriques i amb les realitats dels ambients geogràfics.

Són els arquitectes els qui es manifesten més sensitius davant de nombroses urbanitzacions de segones residències sorgides sovint amb menyspreu de la legalitat. Aquestes urbanitzacions constitueixen un atac directe als paisatges geogràfics que varen invadir i conseqüentment, a l'equilibri ecològic. Aquesta mena d'urbanitzacions rurals i determinades aglomeracions urbanes, es pogueren fer en temps no massa allunyats i quan no era viable exposar públicament, el rebuig i la protesta cívica.

En el cas de determinades aglomeracions urbanes es pot dir d'elles que són francament deshumanitzades, com si s'hagués desitjat fer-ne uns calls per a dificultar la integració a la societat nacional catalana, d'una població immigrada molt nombrosa. I aquest és un tema que està comprès en la geografia humana.